

WŁADZA SĄDOWNICZA. WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI

1. Pojęcie wymiaru sprawiedliwości i władzy sądowniczej

Władza sądownicza stanowi jedną z trzech podstawowych, wyodrębnionych w klasycznym trójpodziale władz i niezależną od pozostałych (art. 173 Konstytucji). Zgodnie z art. 10 ust. 2 Konstytucji, **władzę sądowniczą w Polsce sprawują sądy i trybunały**. Tak też zatytułowany został rozdział VIII ustawy zasadniczej poświęcony władzy sądowniczej. Konstytucja określa sądy jako organy sprawujące wymiar sprawiedliwości (art. 175 ust. 1), wyróżniając: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne i sądy wojskowe. W czasie wojny konstytucja pozwala dodatkowo na powołanie sądów wyjątkowych lub ustanowienie trybu doraźnego. Ponadto w skład władzy sądowniczej wchodzi trybunały, czyli organy o swoistych kompetencjach, niesprawujące jednakże wymiaru sprawiedliwości. Obecnie w Polsce funkcjonują dwa trybunały: Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu, odrębne ustrojowo i wypełniające specyficzne zadania (odpowiednio należy do nich: badanie konstytucyjności prawa i orzekanie o odpowiedzialności konstytucyjnej).

Można wskazać jednakże **cechy wspólne sądów i trybunałów**, a zatem charakterystyczne dla władzy sądowniczej, odróżniające ją od legislatywy i egzekutywy. Zalicza się do nich: niezawisłość sędziowską, oparcie działalności tych organów wyłącznie na prawie, rozstrzyganie sporów prawnych powstających w procesie stosowania lub stanowienia prawa oraz zorganizowanie działalności na sformalizowanych procedurach i bezstronności sędziowskiej.

Konstytucja, wyliczając organy władzy sądowniczej, nie definiuje jednocześnie samego **pojęcia wymiaru sprawiedliwości**. Możemy je rozumieć jako **działalność państwa realizowaną przez niezawisłe sądy, polegającą na rozstrzygnięciu konfliktów prawnych w oparciu o obowiązujące przepisy prawa**. Rozstrzygnięcie to, opatrzone autorytetem państwa, ma zawsze charakter wiążący i podlega egzekucji państwowej, z zastosowaniem określonych środków przymusu państwowego. Działalność ta powiązana jest przy tym w sposób szczególny z ochroną praw jednostki i konstytucyjnym prawem do sądu – art. 45 i art. 77 ust. 2 Konstytucji, a także gwarancjami prawa międzynarodowego (art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych).

2. Historia polskiego wymiaru sprawiedliwości

Już **Konstytucja 3 maja** wyróżniła władzę sądowniczą, która nie mogła być wykonywana ani przez władzę prawodawczą, ani przez króla (art. VIII). Konstytucja Księstwa Warszawskiego zaś, w oddzielnym rozdziale poświęconym porządkowi sądowemu, gwarantowała publiczne postępowanie sądowe, przyznając królowi prawo łaski. Natomiast Konstytucja Królestwa Polskiego podkreślała konstytucyjną niepodległość sądownictwa i niepodległość sędziego.

Konstytucja marcowa z 1921 r., w tradycyjnym trójpodziale władzy, sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przyznawała sądom. Powoływała również Trybunał Stanu oraz Trybunał Kompetencyjny, do zadań którego należało rozstrzygnięcie sporów o właściwość pomiędzy sądami a organami administracji, nie przyznając mu jednakże prawa badania ważności ustaw. Celem, którego nie udało się wypełnić do czasu uchwalenia konstytucji, było ujednoczenie struktury sądów, zróżnicowanych na ziemiach poszczególnych zaborów. Dopiero ustawa z 1928 r. *o ustroju sądów powszechnych* wprowadziła jednolity system sądownictwa. Wymiar sprawiedliwości sprawowały sądy grodzkie, sądy okręgowe, sądy apelacyjne oraz Sąd Najwyższy jako sąd kasacyjny. Powołano również sądownictwo administracyjne w postaci Najwyższego Trybunału Administracyjnego (było ono niejednolite, ponieważ na ziemiach byłego zaboru pruskiego funkcjonowały ponadto wojewódzkie sądy administracyjne).

Konstytucja kwietniowa z 1935 r., nie wprowadzając istotnych zmian w ustroju sądów (na okres pięciu lat, czyli do dnia 30 września 1940 r. powołała jedynie Inwalidzki Sąd Administracyjny w celu odciążenia prac Najwyższego Trybunału Administracyjnego), także w tej dziedzinie akcentowała szczególną pozycję głowy państwa. Prezydent powoływał Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, wszystkich członków Trybunału Kompetencyjnego oraz stosował prawo łaski.

Istotne zmiany w strukturze sądownictwa przyniósł dopiero okres powojenny. Pomimo że Mała konstytucja z 1947 r. utrzymała niezawisłość sądów sprawujących wymiar sprawiedliwości, w praktyce ich niezależność właściwie nie istniała, a sędziowie stali się faktycznie urzędnikami państwowymi podległymi aparatowi komunistycznej władzy. Z kolei **Konstytucja PRL z 1952 r.** powoływała złożoną strukturę wymiaru sprawiedliwości, na którą składały się: Sąd Najwyższy, sądy wojewódzkie, sądy powiatowe (zastąpione później rejonowymi) i sądy szczególne, a także kolegia do spraw wykroczeń. Zadaniem sądów było stanie na straży ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, ochranianie zdobyczy polskiego ludu pracującego, strzeżenie praworządności ludowej, własności społecznej i praw obywateli oraz karanie przestępców. Mimo gwarantowanej w konstytucji niezawisłości, sę-

dziowie byli podporządkowani aparatowi partyjnemu i w praktyce mogli być w każdym momencie odwołani przez Ministra Sprawiedliwości.

Reformę wymiaru sprawiedliwości przyniosły dopiero **lata osiemdziesiąte XX wieku**. Powołano wtedy do życia Naczelny Sąd Administracyjny, Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu. Działalność administracji oraz orzeczenia kolegiów do spraw wykroczeń poddano kontroli sądowej, a sądy powszechne objęły swoją właściwością również sprawy z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych oraz sprawy gospodarcze.

Kolejne zmiany nastąpiły **po podpisaniu porozumień „Okrągłego Stołu”**. Zgodnie z nowelizacją Konstytucji z 7 kwietnia 1989 r., sędziowie mieli być nieusuwalni i powoływani przez Prezydenta na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa – organu utworzonego w grudniu 1989 r. do strzeżenia niezawisłości sędziowskiej i niezależności sądów. Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego miał być powoływany spośród sędziów Sądu Najwyższego (oraz ewentualnie odwoływany) przez Sejm na wniosek Prezydenta, a prezesi Sądu Najwyższego – przez Prezydenta. Kolejne nowelizacje przyniosły zastąpienie wyliczonych sądów nazwą – sądy powszechne, skreślenie art. 58 mówiącego o zadaniach wymiaru sprawiedliwości, wreszcie podporządkowanie prokuratury organom rządowym. Mała konstytucja z 1992 r. utrzymała w mocy rozdział VII Konstytucji PRL, wprowadzając do niego jedynie drobne modyfikacje.

Konstytucja z 2 kwietnia 1997 r. nadała rangę konstytucyjną zasadzie instancyjności oraz Krajowej Radzie Sądownictwa (art. 186) i Naczelnemu Sądowi Administracyjnemu (art. 184). Poza regulacją konstytucyjną znalazły się natomiast przepisy o prokuraturze. Ponadto konstytucja zastrzegła właściwość ustawy dla unormowania ustroju, właściwości sądów oraz postępowania przed sądami (art. 176 ust. 2).

Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej zwraca uwagę szereg nowelizacji mających na celu harmonizację przepisów prawa do wymogów wspólnotowych. Jednakże jak dotychczas nie dotknęły one zagadnień ustrojowych, koncentrując się na kwestiach proceduralnych.

Wśród najważniejszych obecnie obowiązujących unormowań ustroju i kompetencji organów sądowych należy wymienić: ustawę z 27 lipca 2001 r. – *Prawo o ustroju sądów powszechnych* (Dz.U. Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.), ustawę z 21 sierpnia 1997 r. – *Prawo o ustroju sądów wojskowych* (tekst jedn. Dz.U. z 2007 r. Nr 226, poz. 1676), ustawę z 25 lipca 2002 r. – *Prawo o ustroju sądów administracyjnych* (Dz.U. Nr 153, poz. 1269 z późn. zm.), ustawę z 23 listopada 2002 r. *o Sądzie Najwyższym* (Dz.U. Nr 240, poz. 2052 z późn. zm.), ustawę z 12 maja 2011 r. *o Krajowej Radzie Sądownictwa* (Dz.U. Nr 126, poz. 714 z późn. zm.) oraz ustawę z 23 stycznia 2009 r. *o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury* (Dz.U. Nr 26, poz. 157 z późn. zm.).

3. Konstytucyjne zasady wymiaru sprawiedliwości

3.1. Zasada niezawisłości sędziowskiej

Podstawą określającą pozycję sędziego oraz założenia sprawowania tego urzędu jest zasada niezawisłości sędziowskiej. Na podstawie art. 178 ust. 1 Konstytucji RP **sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko konstytucji oraz ustawom**. Konstytucja nie definiuje jednak pojęcia „niezawisłości”, które możemy rozumieć jako niedopuszczalność jakiegokolwiek ingerencji z zewnątrz lub wywierania nacisku na sędziego co do wydawanych przez niego rozstrzygnięć.

Według Trybunału Konstytucyjnego pod pojęciem **niezawisłość sędziego** należałoby rozumieć: *bezstronność w stosunku do uczestników postępowania; niezależność wobec organów (instytucji) pozasądowych; samodzielność sędziego wobec władz i innych organów sądowych; niezależność od wpływu czynników politycznych, zwłaszcza partii politycznych; a także wewnętrzną niezależność sędziego. Poszanowanie i obrona tych wszystkich elementów niezawisłości są konstytucyjnym obowiązkiem wszystkich organów i osób stykających się z działalnością sądów, ale także są konstytucyjnym obowiązkiem samego sędziego. Naruszenie tego obowiązku przez sędziego oznaczać może sprzeniewierzenie się zasadzie niezawisłości sędziowskiej, a to jest równoznaczne z bardzo poważnym uchybieniem podstawowym zasadom funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości* (wyrok z dnia 24 czerwca 1998 r., K 3/98).

Za szczególnie drastyczną postać sprzeniewierzenia się obowiązkom łączącym się z zasadą niezawisłości Trybunał Konstytucyjny uznał [...] *naruszenie obowiązku zachowania przez sędziego bezstronności, co m.in. może polegać na dostosowywaniu treści wydawanych orzeczeń do sugestii czy poleceń przekazywanych sędziemu z zewnątrz, już to do antycypowania tych sugestii z myślą o wpływających z tego korzyściach. Prowadzi to do pojawienia się zjawiska „sędziego dyspozycyjnego”, a to wyklucza możliwość wymierzania sprawiedliwości*.

Zagrożenie niezawisłości sędziowskiej wiąże się z istnieniem całego szeregu gwarancji konstytucyjnych i ustawowych, których celem jest stworzenie warunków sprawowania urzędu pozwalających sędziemu na suwerenne podejmowanie decyzji. **Gwarancje niezawisłości sędziowskiej** możemy podzielić na następujące grupy:

3.1.1. Gwarancje o charakterze organizacyjnym:

- a) wyodrębnienie organizacyjne sądów od organów innych władz;
- b) ustawowe określenie jurysdykcji poszczególnych sądów;

- c) dostarczenie przez państwo środków umożliwiających sądom prawidłowe wypełnianie ich funkcji.

3.1.2. Gwarancje o charakterze funkcjonalnym:

- a) zakaz ingerencji organów innych władz w orzecznictwo sądów (wyjątkiem jest prawo łaski czy amnestia);
- b) zakaz wydawania ustaw z mocą wsteczną;
- c) pozostawienie sądowi decydowania o przynależności rozpatrywanej sprawy do jego kompetencji.

3.1.3. Gwarancje o charakterze procesowym:

- a) jawność rozprawy;
- b) kolegialność orzekania;
- c) swobodna ocena dowodów;
- d) instytucja wyłączenia sędziego.

3.1.4. Gwarancje dotyczące pozycji sędziego:

- a) **ustawowe określenie wymogów stawianych przed kandydatami na sędziów** poszczególnych sądów, co gwarantuje z jednej strony odpowiednie kwalifikacje zawodowe i moralne, z drugiej możliwość ubiegania się o urząd każdego spełniającego określone prawem warunki.

Zgodnie z art. 179 Konstytucji, **sędziowie powoływani są przez Prezydenta RP na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa**. Na stanowisko sędziego sądu rejonowego może być powołana osoba, która: 1) posiada obywatelstwo polskie; 2) ukończyła 29 lat; 3) korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich; 4) jest nieskazitelnego charakteru; 5) ukończyła wyższe studia prawnicze i uzyskała tytuł magistra lub ukończyła zagraniczne studia prawnicze uznane w Polsce; 6) jest zdolna, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków sędziego; 7) złożyła egzamin sędziowski lub prokuratorski; 8) ukończyła aplikację sędziowską w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury lub pracowała w charakterze asesora prokuratorskiego co najmniej przez trzy lata przed wystąpieniem o powołanie na stanowisko sędziego. Z zastrzeżeniem, że wymogi dotyczące aplikacji, egzaminu i asesury nie dotyczą osób, które przed powołaniem: zajmowały stanowisko sędziego sądu administracyjnego lub wojskowego, prokuratora, pracownika jednostki naukowej z tytułem naukowym profesora lub stopniem naukowym doktora habilitowanego nauk prawnych, przez trzy lata wykonywały zawód adwokata, radcy prawnego oraz notariusza lub przez trzy lata zajmowały wyższe stanowiska w Prokuraturii General-

nej Skarbu Państwa. Ustawa dopuszcza jeszcze, przy spełnieniu określonych warunków, możliwość powołania osób, które były zatrudnione na stanowisku referendarza sądowego lub asystenta sędziego. Każdy kandydat przedstawia również dotyczącą jego osoby informację z Krajowego Rejestru Karnego oraz zaświadczenie o stanie zdrowia.

Dodatkową przesłanką stawianą przed kandydatami na stanowisko sędziego sądu okręgowego jest czteroletni staż pracy, sądu apelacyjnego – sześcioletni, a Sądu Najwyższego lub Naczelnego Sądu Administracyjnego – co najmniej 10-letni staż pracy. **Dodatkowe warunki** stawiane są także przed kandydatami na sędziów sądów szczególnych. Sędzią sądu wojskowego, po spełnieniu powyższych warunków, może zostać jedynie oficer pełniący zawodową służbę stałą, a sędzia sądów administracyjnych musi mieć ukończone 35 lat i nieco dłuższy staż pracy. Wymogów dotyczących aplikacji, asesury i stażu pracy nie stosuje się natomiast wobec profesorów i doktorów habilitowanych nauk prawnych, zatrudnionych w placówkach naukowych. W 2009 r. utworzono Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury, której zadaniem jest prowadzenie aplikacji ogólnej, sądowej i prokuratorskiej oraz doskonalenie zawodowe sędziów, prokuratorów, referendarzy sądowych, asystentów sędziów, asystentów prokuratorów, kuratorów sądowych oraz urzędników sądów i prokuratur.

b) wszyscy sędziowie powoływani są przez Prezydenta RP, co oznacza, że **sędziowie nie tylko wydają wyroki w imieniu państwa, ale przez państwo w osobie Prezydenta, są powoływani.**

Zgłoszone kandydatury na sędziego prezes sądu przedstawia wraz z oceną kwalifikacji zgromadzeniu ogólnemu danego sądu (zgromadzenie ogólne sądu okręgowego w przypadku kandydatów na sędziego sądu rejonowego). Po uzyskaniu oceny zgromadzenia i przekazaniu jej prezesowi sądu kandydaci są przedstawiani Krajowej Radzie Sądownictwa (przy powołaniu na pierwsze stanowisko sędziowskie wraz z odpowiednią informacją policji). Następnie Krajowa Rada Sądownictwa w jawnym głosowaniu podejmuje uchwałę o przedstawieniu kandydata Prezydentowi. Większością głosów możliwe jest utajnienie głosowania. Powołanie przez Prezydenta RP dokonywane jest na stanowisko sędziego sądu określonego rodzaju, a każdy kolejny awans wymaga oddzielnego powołania. Akt Prezydenta w tym zakresie nie wymaga kontrasygnaty (art. 144 ust. 3 pkt 17 Konstytucji);

c) **powoływanie sędziów na czas nieoznaczony** (art. 179), czyli na stałe, do osiągnięcia wieku ustawowego, po czym sędzia przechodzi w stan spoczynku, zachowując niektóre uprawnienia i obowiązki. Wiek przejścia sędziego sądów powszechnych w stan spoczynku wynosi 67 lat, chyba że nie później niż na 6 miesięcy przed ukończeniem tego wieku oświadczy Ministrowi Sprawiedliwości wolę dalszego zajmowania stanowiska i przedstawi odpo-

wiednie zaświadczenie o stanie zdrowia. Wówczas sędzia może pełnić urząd do ukończenia siedemdziesiątego roku życia (do 31 grudnia 2017 r. możliwe jest również wcześniejsze przejście w stan spoczynku, po ukończeniu 55 lat przez kobietę, jeżeli przepracowała 25 lat na stanowisku sędziego lub prokuratora oraz po ukończeniu 60 lat przez mężczyznę i przepracowaniu 30 lat).

- d) **nieusuwalność i nieprzenoszalność** sędziego (art. 180 Konstytucji) oznacza, iż złożenie sędziego z urzędu lub przeniesienie do innej siedziby wbrew jego woli może być dokonane jedynie w przypadkach przewidzianych w ustawie, tj. zniesienia stanowiska wywołanego zmianą w organizacji sądów, niedopuszczalności zajmowania stanowiska sędziego wskutek zawarcia między sędziami związku małżeńskiego albo powstania powinowactwa, gdy wymaga tego wzgląd na powagę stanowiska, wydania orzeczenia sądu dyscyplinarnego lub przeniesienia na skutek kary dyscyplinarnej. Sędziego można przenieść w stan spoczynku również na wniosek kolegium właściwego sądu (lub Ministra Sprawiedliwości w przypadku prezesa sądu okręgowego i apelacyjnego), jeżeli z powodu choroby lub utraty sił został uznany przez lekarza orzecznika za trwale niezdolnego do pełnienia obowiązków sędziego oraz jeżeli z powodu choroby lub płatnego urlopu dla poratowania zdrowia nie pełnił służby przez rok.
- e) **niezależność polityczna** (art. 178 ust. 3) zakazuje łączenia pracy sędziego z członkostwem w partiach politycznych, związkach zawodowych oraz prowadzenia działalności publicznej niedającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziowskiej. Apolityczność nie oznacza jednak zakazu kandydowania w wyborach parlamentarnych czy prezydenckich (*casus* I Prezesa Sądu Najwyższego – A. Strzembosza z 1995 r.). Sędzia mianowany, powołany lub wybrany do pełnienia funkcji w organie państwowym, organie samorządu terytorialnego czy w służbie dyplomatycznej jest zobowiązany zrzec się swojego stanowiska.
- f) **niezależność zawodowa** oznacza zakaz podejmowania przez sędziego dodatkowego zatrudnienia, z wyjątkiem zatrudnienia na stanowisku dydaktycznym, naukowo-dydaktycznym lub naukowym w wymiarze nieprzekraczającym pełnego wymiaru czasu pracy pracowników zatrudnionych na tych stanowiskach; zakaz podejmowania przez sędziego innego zajęcia lub sposobu zarabkowania, które przeszkadzałoby mu w pełnieniu obowiązków sędziego lub mogłoby osłabić zaufanie co do jego bezstronności, przynieść ujmę godności urzędu sędziego; to także zakaz prowadzenia działalności gospodarczej, pełnienia funkcji w zarządach, radach nadzorczych, komisjach rewizyjnych i fundacjach.

- g) **niezależność materialna sędziów** (art. 178 ust. 2) ma zapewnić wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakresowi obowiązków; zgodnie z ustawą wysokość wynagrodzenia sędziów jest ustalana na podstawie stawki bazowej, a więc niezależna od przełożonych i innych organów państwowych.
- h) **immunitet sędziowski** gwarantuje zakaz zatrzymania lub pociągnięcia sędziego do odpowiedzialności karnej bez zgody właściwego sądu dyscyplinarnego, za wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu sędziego należy niezwłocznie powiadomić prezesa sądu apelacyjnego właściwego ze względu na miejsce zatrzymania, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego. Do czasu wydania przez sąd dyscyplinarny uchwały zezwalającej na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej, możliwe jest podejmowanie wyłącznie czynności niecierpiących zwłoki. Sądami dyscyplinarnymi w pierwszej instancji są sądy apelacyjne, w drugiej instancji Sąd Najwyższy. Przed sądem dyscyplinarnym sędzia odpowiada za postępowania toczące się przed objęciem stanowiska, jeżeli przez nie uchybił obowiązkowi piastowanego wówczas urzędu państwowego lub okazał się niegodnym urzędu sędziego; za wykroczenia; za przewinienia służbowe, w tym za oczywistą i rażącą obrazę przepisów prawa i uchybienie godności urzędu.

3.2. Zasada niezależności sądów

Konstytucja w art. 173 stwierdza, że **sądy i trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz**. Zgodnie z art. 176 ust. 2 Konstytucji ustrój i właściwość sądów oraz postępowanie przed sądami określają ustawy. Ustawa zasadnicza wymaga zatem zapewnienia w ustawach zwykłych tejsze niezależności i odrębności. System sądów musi być organizacyjnie wyodrębniony i niezależny personalnie od pozostałych władz. Oczywiście umiejscowienie władzy sądowniczej w systemie hamulców i równowagi tradycyjnego trójpodziału władzy nie pozwala na zupełne zerwanie związków z innymi władzami. Jednak ich wpływ na obsadę stanowisk sędziowskich powinien być ograniczony. Nominacje personalne podejmowane są po zasięgnięciu opinii lub złożeniu wniosku przez organy samorządu sędziowskiego lub Krajową Radę Sądownictwa – organ złożony głównie z przedstawicieli władzy sądowniczej. Ingerencja organów innych władz może dotyczyć tylko pozarzeczniczej sfery działalności sądów i wyłącznie w przypadkach przewidzianych w ustawie. Nadzór sprawowany przez Ministra Sprawiedliwości dotyczy wyłącznie działalności administracyjnej sądów, nie może natomiast ingerować w niezawisłość sędziów i wpływać na linię orzeczniczą. Nadzór nad sądami administra-

cyjnymi sprawuje Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego. Kontrola orzeczeń sądowych odbywa się zaś w oparciu o zasadę instancyjności i zasadę nadzoru judykacyjnego Sądu Najwyższego.

Z zasadą niezależności sądów silnie związane są inne zasady wymiaru sprawiedliwości, jak zasada odrębności sądownictwa, wyłączności czy jednolitości sądów.

3.3. Zasada odrębności sądownictwa

Zasada odrębności sądownictwa, ujęta przepisem art. 173 oraz art. 10 ust. 2 Konstytucji, umiejscawia władzę sądowniczą w klasycznym monteskiuszowskim trójpodziale władzy. Wyodrębniając ją poza dwie pozostałe władze, powierza sądom zadanie stosowania prawa, a ponadto określa pozycję władzy sądowniczej w systemie wzajemnych hamulców oraz równowagi władz.

3.4. Zasada wyłączności

Zasada ta przyznaje sądom wyłączność sprawowania wymiaru sprawiedliwości (art. 175 ust. 1 Konstytucji). Powoływane przez państwo i działające w jego imieniu, wyodrębnione organizacyjnie sądy sprawują swoją funkcję niezależnie od pozostałych władz, które poza nielicznymi wyjątkami (np. prawo łaski, amnestia, art. 237 przyznający w „Przepisach przejściowych” prawo orzekania w sprawach o wykroczenia kolegiom do spraw wykroczeń przez okres 4 lat od dnia wejścia w życie konstytucji, a w pewnym sensie również działalność Trybunału Stanu) zostały pozbawione wpływu na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości.

3.5. Zasada jednolitości sądów

Zasada jednolitości sądów oznacza, iż sądy wydają wyroki w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej (art. 174 Konstytucji), struktura sądów jest identyczna w całym państwie (art. 175 Konstytucji), zaś orzecznictwo sądów oparte jest na jednolitej podstawie prawnej (art. 178 ust. 1 Konstytucji). Sędziowie orzekają wyłącznie na podstawie prawa powszechnie obowiązującego. Związani są jedynie konstytucją i ustawami, co pozwala im samodzielnie kontrolować zgodność aktów niższego rzędu z ustawami, odmawiając ich zastosowania w konkretnej sprawie.

3.6. Zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego

Zasada „co najmniej” dwuinstancyjności (art. 176 ust. 1 Konstytucji) gwarantuje każdemu proceduralną możliwość odwołania się do sądu wyższej instancji o zbadanie prawidłowości orzeczenia wydanego przez sąd I instancji. Instancyj-

ność dotyczy każdego postępowania przed sądami, a zatem postępowania karnego, cywilnego, administracyjnego i z zakresu prawa pracy. Dwuinstancyjne jest również postępowanie przed Trybunałem Stanu, natomiast zasada ta nie ma zastosowania w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym. Jednocześnie konstytucja nie zakazuje tworzenia kolejnych etapów odwoławczych, uzależniając potrzebę ich powstania od decyzji ustawodawcy zwykłego.

Zasada instancyjności pomaga ponadto wzmocnić niezawisłość sędziowską, zniechęcając do wywierania nacisków na skład orzekający w I instancji.

3.7. Zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości

Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości ma na celu przeciwdziałanie nieograniczonej władzy sędziowskiej („państwo sędziów”) oraz zapobiegać orzekaniu w oderwaniu od poglądów społecznych na stosowanie prawa i sprawowanie wymiaru sprawiedliwości. Konstytucja nie uściśliła sposobu, w jaki obywatele mieliby uczestniczyć w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, pozostawiając tę kwestię ustawodawcy zwykłemu (art. 182). Ten zaś do wyboru miał dwa podstawowe modele: sędziów przysięgłych lub ławników.

Instytucja sędziów przysięgłych, znana w Anglii już w XIII w., dziś występuje przede wszystkim w krajach byłych kolonii angielskich, a także w niektórych państwach Europy kontynentalnej (np. Austria, Dania, Grecja). Sędziowie ci wybrani losowo spośród obywateli tworzą odrębne i niezależne od sędziego zawodowego ciało orzekające (ława przysięgłych, *jury*). Współuczestniczą głównie w sprawach karnych, decydując o winie oskarżonego, wyjątkowo również o karze.

Drugim spotykanym rozwiązaniem jest **instytucja ławników**, której początków w Polsce możemy doszukiwać się już w XIII w., kiedy to w ławach sądowych zasiadały obok sędziów osoby wybrane przez rady miast lub mianowane przez pana miasta. Model ten przyjęty w wielu państwach Europy kontynentalnej, funkcjonuje obecnie również w Polsce. Niezawisli ławnicy wraz z sędzią zawodowym tworzą jednolity skład orzekający, wspólnie większością głosów rozstrzygając kwestie winy i kary oraz wydając orzeczenie. W Polsce rodzaj spraw rozpatrywanych z udziałem ławników jest jednak ograniczony. Ławnicy występują bowiem jedynie w sprawach cywilnych z zakresu prawa pracy i niektórych spraw wynikających ze stosunków rodzinnych oraz w części spraw przed karnymi sądami okręgowymi, zawsze jednak wyłącznie w I instancji.

Zgodnie z art. 158 ustawy *Prawo o ustroju sądów powszechnych* **ławnikiem może zostać obywatel polski**, posiadający pełnię praw cywilnych i obywatelskich, ukończone 30 i nieprzekroczone 70 lat; wykształcenie minimum średnie; musi ce-

chować się nieskazitelnym charakterem oraz zamieszkiwać (być zatrudnionym lub prowadzić działalność gospodarczą) w miejscu kandydowania co najmniej przez rok. Funkcji ławnika nie mogą sprawować osoby zatrudnione w sądach i prokuraturach, policjanci, adwokaci i aplikanci adwokaccy, radcy prawni i aplikanci radcowscy, duchowni, żołnierze służby czynnej oraz funkcjonariusze Służby Więziennej. Ławnicy wybierani są przez rady gmin (w głosowaniu tajnym) z obszaru działalności danego sądu, spośród kandydatów zgłoszonych przez prezesów sądów, stowarzyszenia, organizacje i związki zawodowe, a także grupy co najmniej 50 wyborców. Kandydatów na ławników w sądach pracy i ubezpieczeń społecznych zgłaszają organizacje pracodawców, organy administracji rządowej oraz związki zawodowe. Kolegium sądu okręgowego ustala liczbę ławników do wszystkich sądów działających na obszarze jego właściwości. Kadencja ławnika trwa cztery lata, z możliwością jej skrócenia tylko w wyjątkowych okolicznościach. Prezes sądu wyznacza ławników do udziału w rozprawach zasadniczo do 12 dni w ciągu roku.

3.8. Zasada kontrydiktoryjności

Proces sądowy jest sporem pomiędzy dwiema stronami, które drogą argumentacji i dowodów przedstawiają swoje racje, a rolą sędziego jest wyłącznie wydanie rozstrzygnięcia. Zasada kontrydiktoryjności nakazuje całkowitą bezstronność sędziego w prowadzonym przez niego procesie. Sędzia powinien zatem powstrzymać się od udziału w sporze, zwłaszcza co do przedstawianych dowodów i argumentacji. Zasada kontrydiktoryjności to również zasada równości broni, czyli przyznanie stronom jednakowych środków, przy pomocy których mogą dowodzić swojego stanowiska i odwoływać się od decyzji i orzeczeń sądów.

3.9. Zasada nadzoru judykacyjnego Sądu Najwyższego

Nadzór judykacyjny sprawowany jest przez Sąd Najwyższy. Oznacza to prawo rozpatrywania środków odwoławczych od orzeczeń sądów apelacyjnych oraz (w drodze podejmowanych uchwał) obowiązek dbania o wysoki standard orzecznictwa, gwarantujący eliminowanie błędów proceduralnych oraz rozbieżną wykładnię prawa. Przyznanie nadzoru jednemu organowi, w skład którego wchodzi sędziowie o najwyższych kwalifikacjach, ma na celu ujednoczenie praktyki sądowej zgodnie z wymaganiami Sądu Najwyższego.

3.10. Prawo do sądu i prawo do obrony

Pewien wpływ na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości mają również niektóre konstytucyjne prawa obywateli, jak prawo do sądu czy prawo do obrony. **Prawo do sądu** (art. 45 ust. 1 Konstytucji) właściwego, niezależnego, bezstronnego i nie-

zawisłego przysługuje każdemu, czyli wszystkim osobom fizycznym, niezależnie od obywatelstwa, osobom prawnym, a nawet jednostkom samorządu terytorialnego w zakresie ochrony ich samodzielności (art. 165 ust. 2 Konstytucji). Prawo do sądu to także: 1) prawo dostępu do sądu, czyli takie ukształtowanie właściwości sądów, ażeby żadna ze spraw dotyczących jednostki nie była spod tej właściwości wyłączona; 2) prawo do ukształtowania procedury sądowej, w sposób pozwalający każdemu na rzeczywiste dochodzenie swoich praw (m.in. ograniczenie wysokości kosztów sądowych); 3) prawo do uzyskania wyroku sądowego i efektywnego wykonania tychże wyroków.

W postępowaniu karnym istotne znaczenie ma **prawo do obrony** (art. 42 ust. 2 Konstytucji). Oznacza ono prawo do posiadania obrońcy z wyboru, ewentualnie obrońcy z urzędu (aspekt formalny prawa do obrony) oraz nakazuje ukształtowanie procedury karnej w sposób umożliwiający oskarżonemu występowanie w roli pełnoprawnego uczestnika procesu sądowego.

3.11. Zasada praworządnego procesu sądowego

Zasada ta, nawiązująca do zawartej w XIV poprawce do konstytucji amerykańskiej zasady „prawidłowego wymiaru sprawiedliwości” (*due process of law*), wskazuje warunki, będące gwarancją praworządnego i uczciwego procesu. Obok już wspomnianych prawa do obrony czy prawa do jawności rozprawy, proces powinien opierać się na innych, konstytucyjnie wyróżnionych zasadach, jak: zakaz tortur oraz nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karaniam, w tym zakaz kar cielesnych (art. 40), ochrona wolności i nietykalności osobistej (art. 41), *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* (art. 42 ust. 1), domniemanie niewinności (art. 42 ust. 3).

4. Rodzaje i struktura sądów

4.1. Sądy powszechne

W Konstytucji z 1997 r. przyjęta została **zasada domniemanie kompetencji na rzecz sądów powszechnych**. Zgodnie z art. 177 sprawują one wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów. Sądy powszechne zajmują się zatem wszystkimi sprawami nieobjętymi mocą ustawy kognicją innych sądów, czyli sprawami z zakresu prawa cywilnego, karnego i o wykroczenia, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych.

Ustawa z 27 lipca 2001 r. – *Prawo o ustroju sądów powszechnych* wprowadziła trójszczeblową strukturę sądów powszechnych: sądy rejonowe, sądy okręgowe i sądy apelacyjne (art. 1 § 1 tej ustawy).

Sądy powszechne są tworzone i znoszone w drodze rozporządzenia przez Ministra Sprawiedliwości po zasięgnięciu opinii Krajowej Rady Sądownictwa. Rozporządzenie określa siedzibę i obszar właściwości danego sądu.

Sądy dzielą się na wydziały, na czele których stoją przewodniczący wydziałów w osobie prezesa, wiceprezesa lub innego sędziego, powoływani odpowiednio przez prezesa sądu okręgowego na wniosek prezesa sądu rejonowego danego sądu w sądach rejonowych, prezesa sądu okręgowego po zasięgnięciu opinii kolegium danego sądu w sądach okręgowych oraz prezesa sądu apelacyjnego po zasięgnięciu opinii kolegium danego sądu w sądach apelacyjnych. W zależności od potrzeb Minister Sprawiedliwości może w drodze zarządzeń tworzyć nowe wydziały oraz wydziały i ośrodki zamiejscowe sądów.

Sąd rejonowy tworzy się dla jednej lub większej liczby gmin lub dla części gminy (np. w Warszawie). Obecnie działa ok. 320 sądów rejonowych, choć od kilku lat pojawiają się propozycje zmniejszenia tej liczby i zlikwidowania sądów działających w mniejszych gminach lub tych, do których nie wpływa odpowiednia ilość spraw. Sąd rejonowy dzieli się na wydziały: cywilny, karny oraz ewentualnie rodzinny i nieletnich, pracy i ubezpieczeń społecznych, ksiąg wieczystych oraz gospodarczy. Od 1 stycznia 2010 r. wydziały cywilne i karne tych sądów przejęły kompetencje istniejących w sądzie rejonowym tzw. „sądów” grodzkich (będących wydziałami lub wydziałami zamiejscowymi), które z kolei zastąpiły orzekające do 2001 r. kolegia do spraw wykroczeń. Sądy grodzkie rozpoznawały w I instancji sprawy o wykroczenia i niektóre przestępstwa oraz o wykroczenia i niektóre przestępstwa skarbowe (sądem II instancji był wówczas wydział karny sądu okręgowego).

Sąd okręgowy tworzy się dla obszaru właściwości co najmniej dwóch sądów rejonowych. W chwili obecnej istnieje 45 sądów okręgowych. Sądy okręgowe mają charakter mieszany: są sądami odwoławczymi od orzeczeń sądów rejonowych oraz sądami I instancji w określonych ustawą sprawach poważniejszych lub o bardziej skomplikowanym charakterze. Sąd okręgowy dzieli się na wydziały: cywilny, karny oraz ewentualnie gospodarczy, pracy i ubezpieczeń społecznych, a także penitencjarny i nadzoru nad wykonywaniem orzeczeń karnych. Ponadto w Sądzie Okręgowym w Warszawie działają wyodrębnione jednostki organizacyjne: Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (wcześniej do 2002 r. funkcjonował pod nazwą Sąd Antymonopolowy), Sąd Wspólnotowych Znaków Towarowych i Wzorów Przemysłowych oraz wydział do spraw rejestrowych.

Sąd apelacyjny tworzy się dla obszaru obejmującego co najmniej dwa okręgi sądowe. Obecnie funkcjonuje jedenaście sądów apelacyjnych. Sądy apelacyjne są

sądami II instancji dla orzeczeń sądów okręgowych. Dzielą się na wydziały: cywilny, karny oraz pracy i ubezpieczeń społecznych. W latach 1997–2007 w warszawskim Sądzie Apelacyjnym działał też odrębny wydział lustracyjny.

Organami sądów są: w sądach rejonowych – prezes i dyrektor sądu (w sądzie, w którym jest co najmniej 10 stanowisk sędziowskich), w okręgowych i apelacyjnych – prezes, kolegium sądu i dyrektor sądu. Organami samorządu sędziowskiego są w sądach okręgowych i apelacyjnych zgromadzenia ogólne sędziów tych sądów. W skład zgromadzenia ogólnego sędziów apelacji wchodzi sędziowie sądu apelacyjnego oraz przedstawiciele sądów okręgowych i sądów rejonowych, działających na obszarze apelacji w liczbie odpowiadającej liczbie sędziów apelacji (sędziowie sądów rejonowych wchodzi w skład zgromadzania ogólnego odpowiedniego sądu okręgowego). Do ich zadań należy stanie na straży szeroko pojętej niezawisłości sędziowskiej, np. poprzez ocenę kandydatów na sędziów czy wyrażanie opinii o kandydatach na prezesa sądu.

Prezesa sądu powołuje Minister Sprawiedliwości: w sądzie apelacyjnym po zasięgnięciu opinii zgromadzenia ogólnego sędziów apelacji, w sądzie okręgowym po zasięgnięciu opinii zgromadzenia ogólnego sędziów okręgu i opinii prezesa przełożonego sądu apelacyjnego. Prezesa sądu rejonowego powołuje zaś prezes sądu apelacyjnego po zasięgnięciu opinii zebrania sędziów danego sądu rejonowego i opinii prezesa przełożonego sądu okręgowego. Prezes powoływany jest na czteroletnią (sąd rejonowy) lub sześcioletnią kadencję (pozostałe sądy). Wyłącznie prezes sądu rejonowego może być wybrany na bezpośrednią ponowną kadencję. Odwołanie prezesa sądu jest możliwe przed upływem kadencji w przypadku rażącego niewywiązywania się z obowiązków służbowych lub gdy dalszego pełnienia funkcji z innych powodów nie da się pogodzić z dobrem wymiaru sprawiedliwości. Zastępcą prezesa sądu jest wiceprezes, powoływany w odrębnej procedurze.

Do zakresu obowiązków prezesa wchodzi (za wyjątkiem spraw należących do kompetencji dyrektora sądu): kierowanie sądem, reprezentowanie go na zewnątrz, pełnienie czynności administracyjnych i zwierzchnictwa służbowego nad sędziami oraz nadzór administracyjny nad sądami niższego szczebla. Dyrektor sądu kieruje natomiast działalnością administracyjną sądu i jest powoływany przez Ministra Sprawiedliwości na wniosek prezesa danego sądu

Nadzór administracyjny nad działalnością sądów powszechnych sprawują zatem prezesi sądów oraz Minister Sprawiedliwości z zastrzeżeniem, że nie może on wkraczać w kwestie objęte niezawisłością sędziowską.

4.2. Sąd Najwyższy

Konstytucja z 1997 r. ograniczyła zakres kompetencji Sądu Najwyższego, przekazując nadzór orzeczniczy nad sądami administracyjnymi Naczelnemu Sądowi Administracyjnemu. Zgodnie z art. 1 ustawy o Sądzie Najwyższym jest to organ władzy sądowniczej powołany do sprawowania wymiaru sprawiedliwości poprzez zapewnienie w ramach nadzoru zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych i wojskowych przez rozpoznawanie kasacji oraz innych środków odwoławczych, a także podejmowanie uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne.

Do kompetencji Sądu Najwyższego należy ponadto orzekanie o ważności wyborów i referendum, opiniowanie projektów ustaw i innych aktów normatywnych oraz rozstrzyganie rozbieżności w wykładni prawa, ujawniających się w orzecznictwie sądów powszechnych, wojskowych czy samego SN. Wniosek w sprawie rozstrzygnięcia rozbieżności przedstawia Pierwszy Prezes SN, Rzecznik Praw Obywatelskich, Prokurator Generalny, a także Rzecznik Ubezpieczonych. Również w przypadku, gdy SN, rozpoznając kasację lub inny środek odwoławczy, napotka poważne wątpliwości, co do wykładni prawa, może odraczając rozpoznanie sprawy, zająć się rozstrzygnięciem zagadnień prawnych. Uchwały dotyczące tychże rozstrzygnięć podejmowane są w składzie siedmiu sędziów, chyba że wskutek powstałych wątpliwości uchwała może być przedstawiona składowi izby, a izba przekazać ją dalej – dwóm lub więcej izbom, a nawet pełnemu składowi SN. Skład 7 sędziów, właściwa izba, połączone izby lub pełny skład SN może nadać swoim uchwałom moc zasady prawnej, odstąpienie od której możliwe jest tylko mocą uchwały tego samego podmiotu. Zasady prawne są wiążące dla SN, a także w indywidualnych sprawach dla sądu, który zwrócił się do SN o takie rozstrzygnięcie.

Na czele Sądu Najwyższego stoi Pierwszy Prezes SN, który kieruje jego pracami. Jest on powoływany przez Prezydenta RP na sześcioletnią kadencję spośród dwóch kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne SN. Pierwszy Prezes jest też z urzędu przewodniczącym Trybunału Stanu (art. 199 ust. 2 Konstytucji) i członkiem Krajowej Rady Sądownictwa (art. 187 ust. 1 pkt 1 Konstytucji).

Sąd Najwyższy dzieli się na cztery izby: Cywilną, Karną, Wojskową oraz Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych. Na czele każdej izby stoi Prezes SN, powoływany i odwoływany przez Prezydenta RP na wniosek Pierwszego Prezesa SN po zasięgnięciu opinii odpowiedniej izby.

Prezydent ustala również ogólną liczbę sędziów SN na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa (rozporządzenie Prezydenta RP z 18 marca 2005 r. ustaliło liczbę stanowisk w Sądzie Najwyższym na 90).

Organami samorządu sędziowskiego są: Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego, Zgromadzenie Ogólne Sędziów Izby Sądu Najwyższego i Kolegium Sądu Najwyższego.

4.3. Sądy administracyjne

Istniejące w II Rzeczypospolitej sądownictwo administracyjne, zniesione następnie w okresie PRL, przywrócone zostało dopiero w 1980 r. w postaci Naczelnego Sądu Administracyjnego, który do 2002 r. był jedynym sądem administracyjnym. Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r., odpowiadając standardom międzynarodowym, wprowadziła wymóg dwuinstancyjności postępowania sądowego. W ten sposób wymusiła reformę sądownictwa administracyjnego i **powołanie sądów administracyjnych orzekających w I instancji**. Zadość postanowieniom konstytucji uczyniły pięć lat później: ustawa z 25 lipca 2002 r. – *Prawo o ustroju sądów administracyjnych* oraz ustawa z 30 sierpnia 2002 r. – *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi*, na mocy których z dniem 1 stycznia 2004 r. powołano wojewódzkie sądy administracyjne.

Sądami administracyjnymi są obecnie wojewódzkie sądy administracyjne, będące sądami I instancji oraz Naczelny Sąd Administracyjny. Do kompetencji sądów administracyjnych, jako organów wymiaru sprawiedliwości, należy kontrola działalności administracji publicznej pod względem jej zgodności z prawem oraz rozstrzyganie sporów kompetencyjnych i o właściwość między organami jednostek samorządu terytorialnego, samorządowymi kolegiami odwoławczymi oraz między tymi organami a organami administracji rządowej (art. 1 § 1 i 2 ustawy *Prawo o ustroju sądów administracyjnych*). Sądom administracyjnym przyznano także kompetencję do badania zgodności z ustawami przepisów zawartych w aktach prawa miejscowego (kontrola abstrakcyjna) oraz możliwość kontroli legalności rozstrzygnięć nadzorczych podejmowanych przez organy administracji rządowej w stosunku do organów jednostek samorządu terytorialnego.

Wojewódzkie sądy administracyjne oraz ich siedziby zamiejscowe są tworzone w drodze rozporządzenia przez Prezydenta na wniosek zgłoszony przez Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego. Siedziby wojewódzkich sądów administracyjnych znajdują się obecnie w 16 ośrodkach: Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Gliwicach, Gorzowie Wielkopolskim, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Wrocławiu i Warszawie. Ponadto w Radomiu działa wydział zamiejscowy warszawskiego wojewódzkiego sądu administracyjnego.

Wojewódzkie sądy administracyjne dzielą się na tworzone przez Prezesa NSA wydziały, na czele których stoi prezes, wiceprezes lub wyznaczony sędzia. Wydzia-

ły orzecznicze tworzone są według kryteriów rzeczowo-problemowych, a ich liczba zależy od wpływu spraw określonego rodzaju i liczby sędziów.

Organami sądów administracyjnych są: prezes, zgromadzenie ogólne sędziów oraz kolegium. Prezes i wiceprezes są powoływani na pięcioletnią kadencję (z możliwością jednokrotnego bezpośredniego ponownego wyboru) przez Prezesa NSA po zasięgnięciu opinii zgromadzenia ogólnego danego sądu. W przypadku wydania negatywnej opinii Prezes NSA może kandydata powołać po uzyskaniu pozytywnej opinii Krajowej Rady Sądownictwa, przy czym opinia negatywna ma już charakter wiążący. Do zadań prezesa sądu należy m.in. kierowanie sądem, reprezentowanie go na zewnątrz i wykonywanie czynności administracji sądowej.

Nadzór nad działalnością orzeczniczą wojewódzkich sądów administracyjnych sprawuje **Naczelny Sąd Administracyjny**, będący sądem kasacyjnym w stosunku do orzeczeń i postanowień wojewódzkich sądów administracyjnych. Poprzez Prezesa NSA sprawuje nad nimi również nadzór administracyjny. Ponadto NSA podejmuje uchwały, których celem jest wyjaśnienie przepisów i zagadnień prawnych, wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów administracyjnych oraz rozstrzyga spory o właściwość między organami samorządu terytorialnego, samorządowymi kolegiami odwoławczymi i między tymi organami a organami administracji rządowej (jako sąd I instancji). NSA jest także sądem kasacyjnym w stosunku do kończących postępowanie wyroków lub postanowień wojewódzkich sądów administracyjnych.

Prezes NSA jest powoływany przez Prezydenta na sześcioletnią kadencję spośród dwóch kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów NSA.

Naczelny Sąd Administracyjny dzieli się na trzy izby: Finansową, Gospodarczą i Ogólnoadministracyjną, na czele których stoją wiceprezesi NSA, powoływani i odwoływani przez Prezydenta na wniosek prezesa NSA i za zgodą Zgromadzenia Ogólnego NSA.

4.4. Sądy wojskowe

Drugim rodzajem sądów szczególnych są sądy wojskowe, powołane w Polsce już w 1919 r. Obecnie ich działalność reguluje ustawa z 21 sierpnia 1997 r. – *Prawo o ustroju sądów wojskowych*. Są to sądy karne, do właściwości których należy orzekanie w sprawach o przestępstwa popełnione przez żołnierzy w czynnej służbie wojskowej, a także w sprawach o niektóre przestępstwa popełnione przez pracowników cywilnych wojska i żołnierzy sił zbrojnych państw obcych. **Sądami wojskowymi pierwszej instancji są sądy garnizonowe** (ich siedziby to Poznań, Gdynia, Szczecin, Wrocław, Warszawa, Lublin i Olsztyn), **a sądami odwoławczymi wojskowe**

sądy okręgowe (odpowiednio Poznań oraz Warszawa). Sądy okręgowe w sprawach poważniejszych lub o bardziej skomplikowanym charakterze mogą orzekać w I instancji, wówczas sądem odwoławczym jest Izba Wojskowa Sądu Najwyższego, która rozpatruje również kasacje od orzeczeń wydanych w drugiej instancji.

Sądy wojskowe tworzone są w drodze rozporządzenia przez Ministra Obrony Narodowej w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości i zasięgnięciu opinii Krajowej Rady Sądownictwa. Nadzór judykacyjny nad sądami wojskowymi sprawuje Sąd Najwyższy, nadzór administracyjny – Minister Sprawiedliwości, a nadzór służbowy – Minister Obrony Narodowej.

Organami sądów wojskowych są: prezes sądu (sądy garnizonowe) i kolegium (tylko w sądach okręgowych). Prezesów sądów wojskowych oraz ich zastępców, spośród sędziów wojskowych sądów okręgowych, powołuje i odwołuje Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej.

Zgromadzenie Sędziów Sądów Wojskowych, będąc organem samorządu, obejmuje wszystkich sędziów sądów wojskowych, a do jego kompetencji należy m.in. przedstawianie kandydatów na sędziów wojskowych Krajowej Radzie Sądownictwa.

5. Krajowa Rada Sądownictwa

Krajowa Rada Sądownictwa jest organem kolegialnym, którego zadaniem jest stanie na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziowskiej (art. 186 ust. 1 Konstytucji). W jej skład wchodzi przedstawiciele wszystkich trzech władz, przez co staje się ona organem pośredniczącym w kontaktach władzy sądowniczej z pozostałymi władzami. Podobne organy funkcjonują również w innych państwach, np. we Francji, Włoszech, Hiszpanii, Portugalii, Słowacji czy na Węgrzech.

Zgodnie z art. 187 ust. 1 Konstytucji **25 członków Krajowej Rady Sądownictwa tworzy:**

- 1) Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego,
- 2) Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego,
- 3) Minister Sprawiedliwości,
- 4) osoba powołana przez Prezydenta RP,
- 5) piętnastu członków wybranych spośród sędziów: Sądu Najwyższego (dwóch), sądów administracyjnych (dwóch), sądów apelacyjnych (dwóch), sądów okręgowych (ośmiu) i sądów wojskowych (jeden); wybieranych przez

zgromadzenia ogólne tych sądów lub zebrania przedstawicieli zgromadzeń ogólnych poszczególnych sądów,

- 6) czterech posłów i dwóch senatorów, wybieranych odpowiednio przez Sejm i Senat.

Kadencja wybieranych członków Rady trwa cztery lata z zastrzeżeniem, że mandat członków wybranych przez obie izby parlamentu wygasa najpóźniej w ciągu trzech miesięcy po zakończeniu kadencji parlamentu. Osoby będące członkami Rady z urzędu (Pierwszy Prezes SN, Prezes NSA i Minister Sprawiedliwości) sprawują swój mandat przez okres pełnienia funkcji. Przedstawiciel Prezydenta RP może być odwołany w każdym momencie, a jego członkostwo w Radzie w przypadku zakończenia kadencji Prezydenta upływa najpóźniej w ciągu trzech miesięcy.

Spśród swego grona Rada wybiera przewodniczącego, dwóch wiceprzewodniczących oraz trzech członków, którzy tworzą prezydium Rady. Krajowa Rada Sądownictwa obraduje na zwoływanych przez przewodniczącego posiedzeniach plenarnych, odbywających się co najmniej raz na dwa miesiące. Prawo zwoływania posiedzeń mają ponadto Minister Sprawiedliwości oraz 1/3 członków Rady. Uchwały Rady zapadają bezwzględną większością głosów.

Podstawowe kompetencje Rady związane są ze sprawami personalnymi sądownictwa. Krajowa Rada Sądownictwa:

- 1) rozpatruje i ocenia kandydatury do pełnienia urzędu na stanowiska sędziów w Sądzie Najwyższym, sądach powszechnych, sądach administracyjnych i sądach wojskowych;
- 2) przedstawia Prezydentowi RP wnioski o powołanie sędziów w Sądzie Najwyższym, sądach powszechnych, sądach administracyjnych i sądach wojskowych;
- 3) wypowiada się o stanie kadry sędziowskiej;
- 4) rozpatruje wnioski o przeniesienie sędziów w stan spoczynku i rozpatruje wystąpienia sędziów w stanie spoczynku o powrót na stanowisko sędziego;
- 5) wyraża stanowisko w sprawach dotyczących sądownictwa i sędziów, wniesionych pod jej obrady przez Prezydenta RP, inne organy władzy lub organy samorządu sędziowskiego;
- 6) opiniuje projekty aktów normatywnych dotyczących sądownictwa i sędziów, a także przedstawia wnioski w tym zakresie;
- 7) opiniuje programy szkolenia w ramach aplikacji ogólnej i aplikacji sędziowskiej, zakres i sposób przeprowadzania konkursów na aplikację ogólną oraz egzaminów sędziowskich;

8) opiniuje roczne harmonogramy działalności szkoleniowej w zakresie dotyczącym szkolenia i doskonalenia zawodowego sędziów i pracowników sądów.

Ponadto do zadań Rady należy: 1) podejmowanie uchwał w sprawach wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej aktów normatywnych w zakresie, w jakim dotyczą one niezależności sądów i niezawisłości sędziów; 2) wybór rzecznika dyscyplinarnego sędziów sądów powszechnych i rzecznika dyscyplinarnego sędziów sądów wojskowych; 3) wyrażanie opinii w sprawie powołania i odwołania prezesa albo wiceprezesa sądu powszechnego oraz prezesa albo zastępcy prezesa sądu wojskowego; 4) zgłaszanie kandydata na stanowisko Prokuratora Generalnego; 5) wskazanie trzech członków Rady Programowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury; 6) wyrażanie opinii w sprawie powołania Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury oraz zgłaszanie dwóch kandydatów na członków Rady Instytutu Pamięi Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

Podstawowa literatura

- Z. Czeszejko-Sochacki, *O wymiarze sprawiedliwości w świetle konstytucji, międzynarodowych standardów i praktyki*, „Państwo i Prawo” 1999, nr 9.
- T. Ereciński, J. Gudowski, J. Iwulski, *Komentarz do prawa o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa*, Warszawa 2002.
- R. Hauser, *Władza sądownicza w systemie trójpodziału władz*, „Jurysta” 1999, nr 12.
- R. Jachman, *Prawo o ustroju sądów powszechnych*, Warszawa 2006.
- K. Kolański, *Sąd Najwyższy a Trybunał Konstytucyjny – zbieżność i rozdzielność funkcji*, „Przegląd Sądowy” 1994, nr 4.
- M. Kruk (red.), *System organów ochrony prawnej w Polsce. Podstawowe instytucje*, Warszawa 2006.
- K. Piasecki, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w Polsce*, Kraków 2005.
- Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej. Historia i współczesność. Księga jubileuszowa 90-lecia Sądu Najwyższego 1917–2007*, Warszawa 2007.
- W. Sanetra, *Sąd Najwyższy w systemie wymiaru sprawiedliwości*, „Przegląd Sądowy” 1998, nr 1.
- P. Sarnecki, *Władza sądownicza w Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.* „Rejent” 1997, nr 5.
- S. Serafin, B. Szmulik, *Organy ochrony prawnej RP*, Warszawa 2007.
- W. Skrzydło (red.), *Sądy i trybunały w konstytucji i w praktyce*, Warszawa 2005.

- W. Sokolewicz, *Konstytucyjna regulacja władzy sądowniczej*, [w:] *Konstytucja – ustroj – system finansowy państwa*, Warszawa 1999.
- B. Szmulik, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008.
- B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.), *Ustrój organów ochrony prawnej*, Lublin 2001.
- A. Szmyt (red.), *Trzecia władza. Sądy i trybunały w Polsce*, Gdańsk 2008.
- M. Sztorc, *Ustrój sądów powszechnych. Komentarz*, Warszawa 2004.
- S. Włodyka, *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1968.
- A. Zieliński, M. Zubik (red.), *Przyszłość polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2002.
- H. Zięba-Zalucka, *Władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza w Konstytucji RP*, Warszawa 2002.
- M. Zubik, *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 3.

Zdigitalizowano i udostępniono w ramach projektu pn.
Budowa otwartych zasobów naukowych Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku,
dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministerstwa Edukacji i Nauki na podstawie umowy SONB/SP/512497/2021

Minister
Edukacji i Nauki

